

Ľudský potenciál ako jeden z faktorov regionálneho rozvoja

KATARÍNA LIPTÁKOVÁ

Katedra regionálneho rozvoja a verejnej správy,

Ekonomická fakulta UMB

Tajovského 10, Banská Bystrica

Slovensko

katarina.liptakova@umb.sk

Abstract

Príspevok sa zaoberá problematikou ľudského potenciálu, zdôvodnením jeho rastúceho významu v rozvoji regiónu. Táto téma je čoraz aktuálnejšia v súvislosti s procesom prenosu práv a kompetencií na územie. Prinášajú väčšiu záťaž na kvalitu ľudí, silný tlak na ich flexibilitu a informovanosť, rastúce nároky na jednotlivcov schopných kontrolovať prijaté rozhodnutia a pôsobiť v prospech rozvoja územia. V podmienkach jednotlivých regiónov nastupuje tendencia k zodpovednosti za seba samého, silný individualizmus spojený so schopnosťou niesť dôsledky nesprávneho rozhodnutia. Keďže zodpovednosť za rozvoj je stále viac na samotných regiónoch, je potrebné mať k dispozícii dostatok včasných, spoľahlivých a dôveryhodných informácií o dianí v území a vedieť ich vhodne použiť. Táto schopnosť podľa nášho názoru závisí od toho, akým ľudským potenciálom disponuje daný región.

Cieľom príspevku je analyzovať ľudský potenciál ako faktor regionálneho rozvoja z teoretického pohľadu, popísať jeho význam pre sociálno-ekonomický rozvoj regiónu.

Kľúčové slová: ľudský potenciál, regionálny rozvoj, faktory regionálneho rozvoja

1 Úvod

Termín ľudský potenciál sa prvýkrát začal používať v 70. rokoch 20. storočia. Teóriu ľudského potenciálu rozpracovali v 80. rokoch L. A. LeVine a I. Scheffler. Základom pre jej rozpracovanie bolo vzdelávanie invalidných detí. „Pojem potenciál znamená celkovú schopnosť, možnosť, spôsobilosť konať“ (Šaling, 1970, s. 877). Z tohto slova je odvodený termín potencialita chápaný ako možnosť uskutočnenia. Pod potenciálom môžeme rozumieť súhrn predpokladov na konanie. V tomto prípade ide o priestorovo- ekonomickú interpretáciu. Potenciál (lat. potentialis) je schopnosť výkonu alebo súhrn možností, schopností a spôsobilosti niečo vykonať. Predstavuje súhrn možností, schopností zaručujúcich istý výkon (Kolektív, 2003, s. 532). V priestorovo ekonomickej interpretácii predstavuje súhrnnú ponuku priestorových hodnôt, resp. priestorový potenciál. Z. Mikoláš (2002, s. 135) v najvšeobecnejšom slova zmysle definuje potenciál ako „rozdiel medzi tým, čo je a tým, čo musí alebo môže byť, resp. ako rozdiel medzi normálom a možnosťou alebo potrebou“. Ak by sme takto vymedzené chápanie potenciálu aplikovali na človeka, potom „to, čo je“

predstavuje normál (bežný, pravidelný stav) a „to, čo môže byť“ predstavuje využitie možností, šancí v prospech rozvoja človeka.

Pojmom ľudský potenciál sa zaoberalo viacero autorov v snahe pokúsiť sa vyjadriť jeho podstatu. Y. Strecková (1991, s. 8-10) uvádza, že ľudský potenciál je chápaný ako „schopnosť človeka k činnostiam, a to k činnostiam vo všetkých jeho funkciách, t. j. predovšetkým vo funkcii občana, rodiča, vlastníka i pracovnej sily“. Rozoberá ho z pohľadu verejného sektora a pod ľudským potenciálom rozumie „predpoklady človeka k činnostiam, ktoré realizuje vo všetkých svojich základných sociálno-ekonomických funkciách, a to vo funkcii občana, člena rodiny, pracovníka, spotrebiteľa i vlastníka“ (Strecková, 1998, s. 23).

„Predpoklady ľudí na uskutočňovanie určitých činností, ich sklon a spôsobilosť vykonávať cieľavedomú činnosť vo funkcii občana, zamestnanca, člena rodiny, spotrebiteľa i vlastníka, označujeme pojmom ľudský potenciál. Je to hypotetická veličina, ktorú ako globálnu schopnosť človeka nie je možné presne stanoviť“ (Vetráková, 2001, s. 6). Ako uvádza M. Potůček (1990, s. 24), „rozvoj ľudského potenciálu a možnosti jeho uplatnenia sú závislé na stupni rozvoja spoločnosti. Ľudský potenciál je však zároveň výsledkom životných činností a vzťahov ľudí, pretože až v činnom uplatnení a vo vzťahoch sa môžu tieto dispozície a sklony rozvíjať“. Závisí od jednotlivca, či ich rozvíja a vo svojej činnosti aj efektívne využíva.

Keďže ľudský potenciál je dispozíciou, predpokladom, spôsobilosťou na konanie, človek ho môže, ale aj nemusí počas svojho života uplatňovať v plnom rozsahu. Závisí to od mnohých vnútorných i vonkajších faktorov. Ak sa človek rozhodne určitú časť zo svojho ľudského potenciálu poskytnúť na tvorbu hodnôt pre iný subjekt (napríklad organizácii ako zamestnanec), predpoklad sa stáva reálnou skutočnosťou, činnosťou a disponuje ním ako vlastníkom.

Vychádzame z chápania ľudského potenciálu, ktoré je rozvinutím a precizovaním vyššie uvedených definícií. Ľudský potenciál chápeme ako potenciál, ktorý sa viaže na ľudský faktor- na jednotlivca. Rozumieme pod ním schopnosť konať a súhrn predpokladov na konanie, na činnosti, prácu, tvorivý prístup. Tento termín v regióne stotožňujeme s pojmom ľudské zdroje, resp. súhrn ľudského potenciálu v regióne tvorí v zmysle nášho chápania regionálne ľudské zdroje.

2 Faktory regionálneho rozvoja

Regionálny rozvoj je proces, ktorý smeruje k vytvoreniu životaschopného a produktívneho regiónu. Jedným z jeho cieľov je naštartovať dlhodobý proces budovania konkurencieschopnosti regiónu za pomoci plného využitia miestneho potenciálu a priestorových osobitostí. Pri regionálnom rozvoji je dôležité podporovať rozvoj čiastkových aktivít, ktoré spolu tvoria ekonomický základ regiónu. Ide predovšetkým o zavádzanie nových technológií, o zlepšovanie kvalifikácie pracovnej sily, využívanie nových zdrojov energie a nových surovín a pod. Regionálny rozvoj ako výsledok efektívneho pôsobenia regionálnej politiky má zabezpečovať aj finančnú a metodickú pomoc v územiach, ktoré túto pomoc potrebujú.

Pod pojmom faktory rozvoja rozumieme predpoklady a zdroje, ktoré vyvolávajú rozvoj alebo mu zabraňujú a stávajú sa tak bariérou ďalšieho rozvoja (vychádzame z poznatku, že zdroje sa menia na faktory, ak sú činné, ak reálne ovplyvnili rozvoj).

K. Hontyová (1997, s. 122) za „základný zdroj ekonomického rastu a rozvoja považuje vedecko-technický pokrok zmaterializovaný vo fyzickom a ľudskom kapitále“. J. Lisý (1999, s. 20) uvádza, že „základným zdrojom bohatstva národa a ekonomického rastu je ľudský rozum, slobodné využívanie ľudského intelektu na tvorivosť a podnikanie“. Obidve tvrdenia sú spolu úzko späté. Vedecko-technický pokrok je dielom človeka, jeho

rozumu a jeho snahy o rozširovanie poznatkov, schopností a informácií, čoho predpokladom je zvyšovanie úrovne vzdelávania. Vzdelávanie zahŕňa využívanie teoretických poznatkov pre rozvoj nových technológií, ktoré sa využívajú vo výrobe, a tým ju zdokonaľujú. Z uvedeného vyplýva, že najdôležitejším zdrojom rastu a rozvoja krajiny je ľudský potenciál (tvorený vedomosťami, schopnosťami a vzdelaním), ktorým disponujú jej obyvatelia. Toto tvrdenie by sa podľa nášho názoru dalo aplikovať aj na región.

Existuje viacero delení faktorov, ktoré ovplyvňujú a vyvolávajú rozvoj. Spoločné majú to, že jedným z rozhodujúcich faktorov je vždy ľudská práca a jej produktivita, pričom dôležitosť tohto faktora má neustále rastúcu tendenciu. Z hľadiska nami riešenej problematiky považujeme členenie faktorov na extenzívne a intenzívne za najvýstižnejšie. Medzi extenzívne patria najdôležitejšie výrobné faktory- práca, prírodné zdroje a kapitál. *(Prírodné zdroje sa považujú za dôležitý faktor rastu, ale nie najdôležitejší. Ak by to tak bolo, rast by bol limitovaný obmedzenosťou surovín. V tejto súvislosti berieme do úvahy kapitál vo všetkých jeho formách– v podobe budov, strojov a zariadení, technológií, ale aj kapitál ľudský. Akumuláciou kapitálu rozumieme nielen výrobu kapitálových statkov, ale aj investície do výskumu a vzdelania.)* Extenzívny ekonomický rast a tým aj rozvoj súvisí so zvyšovaním množstva týchto vstupov. Intenzívne faktory predstavujú kvalitatívne zlepšovanie využívania jednotlivých výrobných faktorov spravidla bez toho, že by sa ich množstvo vo výrobnom procese zvyšovalo. Prejavuje sa zvyšovaním produktivity práce, rastom účinnosti kapitálu a znižovaním materiálovej a energetickej náročnosti výroby. *(Materiálne zdroje sú pre zabezpečenie hospodárskeho rastu a rozvoja významné, ale nie sú jeho najdôležitejšou podmienkou. V modernej dobe, ktorá je charakterizovaná vývojom a využívaním nových technológií, nadobúdajú veľký význam ďalšie faktory rastu. Ide napr. o vedecko-technický pokrok, ktorý mení pomer medzi výrobnými faktormi (podiel kapitálu sa v pomere k práci a prírodným zdrojom zvyšuje, vďaka čomu rastie produktivita práce)).* Znamená to, že na jednu jednotku pracovnej sily a kapitálu pripadá väčšie množstvo vyrobenej produkcie (a na výrobu jednej jednotky produkcie sa spotrebuje menej materiálu a surovín). Ekonomický rast založený na využívaní intenzívnych faktorov je efektívnejší a účinnejší aj vzhľadom k požiadavke racionality využívania vzácnych zdrojov.

Čím rýchlejšie ekonomika zásluhou využitia intenzívnych faktorov rastie, tým viac sa jej reálny produkt približuje úrovni potenciálneho produktu. Potenciálny produkt je produkt, ktorý ekonomika (región) môže dosiahnuť pri čo najplnšom využití existujúcich disponibilných zdrojov, vrátane ľudských zdrojov v dlhom časovom období. Potenciálny produkt teda vyjadruje maximálne možnú želanú úroveň produktu, dosahovanú pri optimálnom využití zdrojov. Tento uhol pohľadu možno aplikovať aj na samotný ľudský potenciál. Ľudský potenciál by v tomto prípade bola želaná úroveň využitia ľudských zdrojov, ktorými ekonomika (región) disponuje. V realite vždy existuje rozdiel medzi tým, čo je a tým, čo by malo byť (resp. mohlo byť), teda existuje rozdiel medzi reálnym využitím ľudských zdrojov a ich potenciálne možným využitím. Preto existuje aj potreba skúmať, čo bráni optimálnemu využitiu existujúcich zdrojov, možností a predpokladov. Aké opatrenia na úrovni krajiny ako celku, ako aj na úrovni jednotlivých regiónov navrhnúť, aby sa medzera medzi reálnym a potenciálnym produktom, či reálnymi a potenciálnymi zdrojmi, čo najviac eliminovala?

Podľa S. Čapková (2004), K. Skokan (2004), J. W. Harrington, D. Ferguson (2001), R. Stough (2001) základné faktory regionálneho rozvoja sú prírodné zdroje a životné prostredie, ľudské zdroje, ekonomické činnosti a podmienky rozvoja regiónu (produkčné činnosti, sociálna a technická vybavenosť). V ďalšom texte sa vzhľadom na cieľ príspevku budeme venovať ľudským zdrojom, ostatným faktorom nebudeme venovať pozornosť.

Ľudské zdroje sú najdôležitejším prvkom rozvoja regiónu. Vzdelaná pracovná sila je kľúčovým konkurenčným faktorom. Ľudské zdroje ovplyvňujú regionálny rozvoj

dvojakým spôsobom. Predstavujú ponuku práce, pričom veková, ale najmä kvalifikačná štruktúra obyvateľov je dôležitým faktorom, ktorý zohľadňujú investori pri svojich lokalizačných rozhodnutiach. Na druhej strane ako spotrebitelia podmieňujú obyvatelia rozvoj výroby i ponuky služieb v regióne. Vzájomný vzťah medzi štruktúrou regionálneho hospodárstva a ľudskými zdrojmi sa utvára v regióne. Na jednej strane je štruktúra firiem pôsobiacich v území dôležitým faktorom ovplyvňujúcim kvalitu i kvantitu regionálnych ľudských zdrojov, na druhej strane prispieva zlepšenie a rozšírenie ponuky vzdelávacích aktivít k zvýšeniu hodnoty regionálnych ľudských zdrojov a prekonávaniu bariér rozvoja podnikov v regióne. So zvyšujúcim sa technickým pokrokom rastú požiadavky na kvalifikáciu pracovníkov. Keďže využívanie progresívnych technológií vyžaduje vzdelané pracovné sily s dobrými analytickými schopnosťami, klesá podľa nášho názoru pri lokalizačných rozhodnutiach podnikov význam ceny pracovnej sily.

Ľudský potenciál ako ťažiskový faktor rozvoja sídelného a územného spoločenstva rozhoduje o využívaní ostatných potenciálov. Istá kapacita (početnosť) ľudských zdrojov vytvára v značnej miere rozvojový rámec sídelného organizmu, podmienky na život, prácu, voľný čas, vzdelávanie, zdravotnícke a sociálne služby.

Ľudský potenciál v regióne nesie so sebou mnohé pozitívne vplyvy, ktoré sa problematcky dajú kvantifikovať vo finančnom vyjadrení. Prispieva ku prosperite priamo a to zvyšovaním produktivity práce, umožnením rýchlejšieho prijímania technológií. Rovnako dôležité sú však i dôsledky jeho pôsobenia v iných oblastiach spoločenského života, ktoré nepriamo prispievajú k výkonnosti regionálnej ekonomiky- zlepšenie zdravotnej úrovne obyvateľov, kvality medziľudských vzťahov, vytváranie prostredia vyššej motivovanosti a občianskej participácie.

Ukazuje sa, že mladé a vysokokvalifikované obyvateľstvo predstavuje jeden z najvýznamnejších rozvojových faktorov. Zároveň predstavuje potenciál, umožňujúci zvládnuť náročné požiadavky rozvoja progresívnych oblastí vo všetkých funkčných systémoch územia. Potrebné je však vytvoriť podmienky pre zachovanie jeho kvalít, bez negatívnych dopadov na societu zázemia ostatných regiónov, s poskytnutím možnosti uspokojovania rôznorodých a diferencovaných požiadaviek na kvalitu života (bývanie, zodpovedajúce pracovné príležitosti, možnosti celoživotného kvalifikačného rastu, voľnočasové aktivity, atď.). Tieto aspekty by mali zohľadniť správcovia regiónov pri tvorbe rozvojových projektov.

Strategické ciele rozvoja ľudského potenciálu v území by mali vychádzať z podmienok hospodárskeho a sociálneho rozvoja, z demografickej skladby a kvality demografickej štruktúry obyvateľstva regiónu a jeho zázemia.

Podľa Skokana (2004, s. 39-40) by sa mali opatrenia zamerané na ľudské zdroje orientovať na zlepšovanie životných podmienok obyvateľov regiónu. Ďalej na zlepšovanie kvalifikačnej štruktúry pracovných síl rôznymi typmi vzdelávacích aktivít (rast vzdelanostnej úrovne) a zlepšovanie kvalitatívnej ponuky pracovných síl priamou podporou tvorby pracovných miest, ktoré podporujú inovácie a tiež podporou tých podnikov, ktoré sú z hľadiska využitia ľudských zdrojov vysoko intenzívne.

3 Záver

Ľudský potenciál je len jeden z faktorov ovplyvňujúcich rozvoj regiónu, okrem neho pôsobí mnoho ďalších faktorov. Jeho vplyv a účinky je problematické oddeliť a skúmať izolovane.

V podmienkach Slovenska sa ukazuje, že ľudský potenciál regiónu je nielen rozhodujúcim faktorom jeho rozvojových možností, ale tiež sumárom dlhodobého vývoja. Výhodiskom preň sú najmä parametre a proporcie vyprofilované v časoch centrálného plánovania, viac či menej úspešne sa prispôsobujúce trhovým podmienkam. Toto prispôsobovanie je komplikované najmä v periférnych oblastiach krajiny, dlhodobo „odrezaných“ od centrály s nízkou úrovňou infraštruktúry, horšou dostupnosťou investícií, kapitálu, ale i pracovných príležitostí a vzdelania.

Použitá literatúra

- [1] ŠALING, S. a kol. 1970. Slovník cudzích slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970. 1129 s. 67-066-70.
- [2] Kolektív. 2003. Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.
- [3] MIKOLÁŠ, Z. 2002. Podnikání & synergie. Ostrava: vydavateľstvo Repronis, 2002.
- [4] STRECKOVÁ, Y. 1991. Kritéria pro hodnocení sociálně-ekonomické úrovně regionů. Dílčí studie ke kategorii životních podmínek. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU, 1991. 27 s.
- [5] STRECKOVÁ, Y. 1998. Teorie veřejného sektoru. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU, 1998. 181 s. ISBN 80-210-1737-6.
- [6] VETRÁKOVÁ, M. 2001. Prínos ľudských zdrojov pre rozvoj organizácie. Text inauguračnej prednášky. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2001. 25 s.
- [7] POTUČEK, M. a kol. 1990. Úloha odvětví rozvoje člověka v kultivaci a uplatnění lidského potenciálu ve společenském reprodukčním procesu. Výzkumná práce č. 39. Brno: Ústav ekonomiky a řízení nevýrobní sféry, Univerzita J. E. Purkyně, 1990. 110 s.
- [8] HONTYOVÁ, K. a kol. 1997. Ekonomická teória. Bratislava: vydavateľstvo Elita, 1997. 176 s. ISBN 80-8044-036-0.
- [9] LISÝ, J. 1999. Výkonnosť ekonomiky a ekonomický rast. Bratislava: vydavateľstvo Ekonómia, 1999. 103 s. ISBN 80-88715-55-5.
- [10] ČAPKOVÁ, S. 2004. Rozvoj miestnej ekonomiky. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB a OZ Ekonómia, 2004. 95 s. ISBN 80-8055-994-5.
- [11] SKOKAN, K. 2004. Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji. Ostrava: Repronis, 2004. 160 s. ISBN 80-7329-059-6.
- [12] HARRINGTON, J. W., FERGUSON, D. 2001. Social processes and Regional Economic Development. In: Theories of Endogenous Regional Growth Lessons for Regional Policies, Berlin: Springer Verlag, 2001. ISBN 3-540-67988-X.
- [13] STOUGH, R. R. 2001. Endogenous Growth Theory and the Role of Institutions in Regional Economic Development. In: Theories of Endogenous Regional Growth Lessons for Regional Policies. Berlin: Springer Verlag, 2001. ISBN 3-540-67988-X.
- [14] URBANČÍKOVÁ, N. 2006. Ľudské zdroje v regionálnom rozvoji. Košice: Ekonomická fakulta TU, 2006. 206 s. ISBN 80-8073-600-6.